

Asia: VN/1070/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Esitysluonnokseen ja ehdotettuun sukupuolen vahvistamista koskevaan hakemusmenettelyyn sisältyy keskeisesti uudistus, jonka mukaan niin sanottu lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistettaisiin edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle. Muutos perustuu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön, jossa kyseistä edellytystä on pidetty erityisesti henkilökohtaisen koskemattomuuden sekä oikeuden yksityis- ja perhe-elämään vastaisena. Myös Suomi on saanut kansainvälisiltä ihmisoikeus- ja sopimusvalvontaelimiltä suosituksia poistaa lisääntymiskyvyttömyysvaatimus translaista. Esitysluonnoksen mukaan jatkossa henkilön ei myöskään tarvitsisi toimittaa sukupuolensa oikeudellista vahvistamista koskevassa hakemusprosessissa lääketieteellistä selvitystä sukupuolestaan ja sukupuoli-identiteetistään. Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen näin ollen eriyttäisiin lääketieteellisestä diagnoosista ja hoidoista.

Pidän välttämättömänä, että Suomen lainsäädäntö saatetaan Suomea sitovien ihmisoikeusveloitteiden mukaiseksi poistamalla lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä. Pidän myös ehdotusta lääketieteellisen selvityksen eriyttämisestä sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisprosessista kannatettavana erityisesti esitysluonnoksessa esille tuodun itsemääräämisoikeuden periaatteen vahvistamisen näkökulmasta, vaikka ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö näyttäisi tältä osin jättävän jäsenvaltioille harkintavaltaa kyseisen vaatimuksen asettamisessa.

Ehdotetun sukupuolen vahvistamisesta annetun lain 1 §:n mukaan henkilö vahvistettaisiin kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän 1) esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen; 2) on täysi-ikäinen; ja 3) on Suomen kansalainen tai

hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Teknisluonteisena huomiona totean, että esitysluonnoksen liitteenä olevan lakiehdotuksen säännöstekstissä on kirjoitusvirhe: - - ” henkilö vahvistettaisiin kuuluvaksi toisen sukupuoleen kuin mihin hänet on - -”; oikea muoto pitäisi olla ”toiseen sukupuoleen”. Kirjoitusvirhe tulee jatkovalmistelussa korjata ja käydä läpi myös muut säännöstekstit virheettömän kielen varmistamiseksi.

Sukupuolen vahvistamista koskevan lain esitysluonnoksen säännöskohtaisten perustelujen (s. 65 alkaen) mukaan henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on VTJ-laissa tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty. Voimassa olevassa lainsäädännössä viitataan vastakkaiseen sukupuoleen. Viittauksella toiseen sukupuoleen vastakkaisen sijaan pyrittäisiin välttämään ahtaita sukupuoli-dotuksia tai stereotyyppioita, joihin

sukupuolten vastakkainasettelu voi johtaa. Viittaus toiseen sukupuoleen olisi myös yhdenmukainen tasa-arvolain ja siinä käytetyn kielen kanssa. Sanamuodon muuttamisella ei kuitenkaan olisi tarkoitus muuttaa sitä, että väestötietojärjestelmään sukupuoleksi voidaan merkitä vain nainen tai mies.

Pidän ehdotettua, nykyistä neutraalimpaa ilmaisua ”toiseen sukupuoleen” sinällään perusteltuna edellä todetuista syistä. Totean kuitenkin, että esitysluonnoksessa ei ole tuotu esille mahdollisia muutostarpeita väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annettuun lakiin, vaikka kyseisellä lailla on välittömiä yhtymäkohtia nyt ehdotettavaan sukupuolen vahvistamista koskeviin säännöksiin; esimerkiksi VTJ-lain 12 §

sisältää säännökset henkilötunnuksen muuttamisesta tilanteessa, jossa henkilö on transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002) mukaisesti vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi.

Esitysluonnoksesta ei myöskään käy ilmi, onko siinä otettu huomioon vireillä oleva valtiovarainministeriön lainsäädäntöhanke henkilötunnusjärjestelmän uudistamisesta (VM183:00/2020). Olen kyseisestä valtiovarainministeriön hankkeesta hiljattain antamassani lausunnossa (OKV/69/21/2022) ja henkilötunnuksen uudistamista pohtineen työryhmän loppuraportista 1.6.2020 antamassani lausunnossa (OKV/268/21/2020) kannattanut siirtymistä

sukupuolineutraaliin henkilön yksilöintitunnukseen, joka ei sisällä syntymäaikaa tai muita henkilötietoja. Jatkovalmistelussa tulisikin arvioida, mitä mahdollisia vaikutuksia kyseisellä hankkeella on nyt ehdotettavaan säännöskokonaisuuteen.

Säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 66) todetaan edelleen, että henkilön antamassa selvityksessä olisi kyse henkilön omasta selvityksestä kumpaan sukupuoleen hän kokee kuuluvansa. Koska sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen ja henkilökohtainen kokemus, joka ei aina vastaa

stereotyyppistä tai binääristä käsitystä sukupuolesta, ei selvityksen sisällölle perustelujen mukaan voitaisi asettaa tarkempia vaatimuksia. Se seikka, että selvitykselle ei

aseteta tarkempia sisällöllisiä tai muodollisia vaatimuksia, tukee näkemykseni mukaan esityksen yhdeksi tavoitteeksi asetettua henkilön itsemääräämisoikeuden vahvistamista.

Edellytyksenä sukupuolen vahvistamiselle olisi lisäksi, että henkilö olisi täysi-ikäinen. Lakiehdotuksen mukaan hakemus voitaisiin vahvistaa aikaisintaan 30 päivän kuluttua hakemuksen vireilletulosta. Jos sitä ole vahvistettu kuuden kuukauden kuluessa hakemuksen vireilletulosta, hakemus raukeaisi. Käytännössä tämä tarkoittaisi säännöskohtaisten perustelujen mukaan, että hakemuksen sukupuolen vahvistamisesta voisi tehdä aikaisintaan 17 vuoden ja kuuden kuukauden iässä.

Totean, että kysymystä täysi-ikäisyyden vaatimuksesta ja ehdotetusta 18 vuoden ikäraja ei ole oikeastaan lainkaan käsitelty lakiesityksen säännöskohtaisissa perusteluissa. Esitysluonnoksen nykytilan arviointia koskevassa jaksossa (2.3, s. 35 alkaen) täysi-ikäisyyskriteeriä on sitä vastoin käsitelty ja muun ohessa todettu, että voimassa olevassa laissa säädettyä täysi-ikäisyyden vaatimusta on perusteltu hakijan tahdon vakaudella sekä

transsukupuolisuuden lääketieteelliseen diagnoosiin ja sukupuolen korjaushoitoihin liittyvillä näkökohdilla. Kun sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen eriytetään lääketieteellisestä diagnoosista ja hoidoista, menettävät nykylain perustelut osin merkitystään. Esitysluonnoksen mukaan sukupuolen vahvistamiselle asetettavaa ikärajaa olisikin tarkasteltava ensisijaisesti lasten oikeuksien, erityisesti YK:n lasten oikeuksien sopimuksen sisältämien oikeuksien ja yleisperiaatteiden näkökulmasta, joita ovat muun muassa lapsen edun ensisijaisuus, itsemääräämisoikeus ja osallisuus sekä lapsen oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan ja syrjimättömyyteen. Myös yhteiskunnallisia vaikutuksia koskevassa jaksossa (4.2.4, s. 55 alkaen) on tuotu esille tutkimustietoa ja käsitelty kysymyksiä sukupuolen vahvistamista hakevan lapsen asemasta ja lapsen omasta sukupuoli-identiteetistä. Edelleen esitysluonnoksen muita toteuttamisvaihtoehtoja koskevassa jaksossa (5.1) on esitetty vaihtoehtoja alaikäisten henkilöiden aseman sääntelemiseksi, ja ulkomaiden lainsäädäntöä

koskevassa jaksossa (5.2) puolestaan tuotu esille muun muassa Norjan ja Islannin lainsäädäntö, joissa mahdollistetaan myös alle 18-vuotiaan henkilön oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen.

Esitysluonnoksessa (s. 35 alkaen) on edellä todettuun liittyen viitattu kansainvälisten ja kotimaisten ihmisoikeustoimijoiden, valvontatahojen ja järjestöjen käsityksiin mahdollisuudesta ulottaa sukupuolen vahvistamista koskeva hakuprosessi myös alle 18-vuotiaisiin henkilöihin. Esitysluonnoksen mukaan tutkimustiedon valossa sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvinkin aikaisin ja vaikka sukupuoliristiriita ei aina ole pysyvä, voi sen kanssa eläminen

merkittävästi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjiville käytännöille. Ehdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle ei esitysluonnoksen mukaan siten voida pitää täysin sopusoinnussa lapsen oikeuksien kanssa. Se, millä edellytyksillä ja menettelyllä sukupuolen

vahvistaminen tulisi olla mahdollista lapsille, edellyttää kuitenkin lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja sen selvittämistä, miten mahdolliset sääntelymallit kuten

erilaiset ikäraajat ja lapsen etua turvaavat menettelylliset takeet parhaiten ja mahdollisimman täysimääräisesti toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia eri tilanteissa. Tällainen punninta ei kuitenkaan ole kuulunut esityksen valmisteluun, vaan asian

selvittäminen edellyttää esitysluonnoksen mukaan perusteellista jatkovalmistelua. Esitysluonnoksessa (s. 56) on näiltä osin on muun ohessa viitattu julkisessa palvelussa saatavilla olevaan selvitykseen (Sanna Koulu, Selvitys sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan sääntelyn vaikutuksista lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, 11.2.2022) tunnuksella STM009:00/2021.

Esitysluonnoksesta ei näkemykseni mukaan käy selkeästi ilmi, miksi sukupuolen vahvistamista koskevan asiakokonaisuuden kannalta varsin keskeinen kysymys eli punninta täysi-ikäisyysvaatimuksesta sekä sukupuolen vahvistamisen vaikutuksista ja merkityksestä lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksiin on jätetty jatkovalmistelussa selvitettäväksi ja arvioitavaksi. Lakiesitys toisaalta jo sisältää kannanoton: sukupuolen vahvistamisprosessi esitetään jatkossakin mahdolliseksi vain täysi-ikäisille. Katson, että ratkaisu edellä mainittujen kysymysten perusteellisen arvioinnin jättämisestä tämän lakihankkeen valmistelun ulkopuolelle ei ole tyydyttävä, kun otetaan huomioon muun ohessa esitysluonnoksessa (s. 35) esille tuodut Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunnan, eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ja tasa-arvovaltuutetun kannanotot ja ratkaisut, joissa on tuotu selkeästi esille tarve selvittää täysi-ikäisyyden kriteeriä translakia uudistettaessa sekä pohtia kyseisen kriteerin poistamista oikeudellisen sukupuolen vahvistamisessa, ottaen huomioon lapsen ikä, kehitystaso ja lapsen etu. Esitysluonnoksen perusteella jääkin avoimeksi, missä yhteydessä, milloin ja millä tavoin asiakokonaisuus on tarkoitus ottaa jatkovalmisteltavaksi. Viittaan tältä osin lisäksi kommentteihini tämän lausunnon pääasiallisia vaikutuksia / lapsiarviointia koskevassa kohdassa.

Lakiehdotuksen mukaan sukupuolen vahvistamista hakevalla henkilöllä tulisi myös olla asuinpaikka tai kansalaisuus Suomessa. Minulla ei ole kommentoitavaa tämän kriteerin osalta ja pidän esitysluonnoksen perusteluja näiltä osin asianmukaisina.

2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetyssä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

Lakiehdotuksen 2 §:n säännöskohtaisten perustelujen mukaan sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus olisi pantava vireille kirjallisesti. Säännöksessä ei muutoin rajattaisi asioinnin muotoa, ja se mahdollistaisi siten sekä sähköisen, postitse tapahtuvan että henkilökohtaisen asioinnin. Digi- ja väestötietoviraston olisi kuitenkin varmistuttava asianmukaisesti hakijan henkilöllisyydestä, ja hakemus olisi perusteltava. Perusteluillekaan ei voitaisi asettaa yksityiskohtaisia sisällöllisiä tai muodollisia vaatimuksia. Niistä tulisi kuitenkin käydä selvästi ilmi, kumpaan sukupuoleen hakija kokee kuuluvansa. Viranomaisen tehtävänä olisi lähinnä varmistua siitä, ettei hakemusta ole tehty ilmeisen perusteettomasti. Pidän näitä vaatimuksia perusteltuina ja asianmukaisina sekä hakijan että viranomaisen näkökulmasta.

Ehdotetun lain 2 §:n 2 momentin mukaan hakemuksen tultua vireille Digi- ja väestötietoviraston olisi annettava hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan sukupuoli voitaisiin vahvistaa, kun hakija olisi saanut Digi- ja väestötietovirastolta mainitut tiedot ja vahvistanut sen jälkeen hakemuksensa. Hakija voisi vahvistaa hakemuksensa aikaisintaan 30 päivän kuluttua hakemuksen vireille tulosta. Säännöksen perustelujen mukaan menettelyn tavoitteena on varmistaa, että hakemus on tehty tietoon perustuen, eikä sitä ole tehty impulsiivisesti tai harkitsemattomasti.

Totean, että kyseessä olisi Digi- ja väestötietovirastolle uusi tehtävä ja työvaihe sukupuolenvahvistamishakemusten käsittelyssä. Lakiehdotuksesta tai sen perusteluista ei kuitenkaan käy ilmi, millä tavoin Digi- ja väestötietovirasto antaisi hakijoille tiedot hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeudellisista seurauksista. Esitysluonnoksessa ei ole selostettu, olisiko tässä tiedottamisessa kysymys esimerkiksi hallintolain 8 §:ssä säädettyä neuvontavelvollisuutta täsmentävästä ja ”pidemmälle menevästä”, määrämuotoisemmasta tiedottamisvelvollisuudesta, tapahtuisiko tämä mahdollisesti kirjallisesti (postitse, sähköpostitse tms.) ja millä tavoin varmistettaisiin – tai onko tarkoitus varmistaa – että tiedot menevät perille eli hakija myös käytännössä vastaanottaa kyseiset tiedot. Hakijoiden asianmukaisen ja yhdenvertaisen kohtelun kannalta pidän tärkeänä, että Digi- ja väestötietovirasto toimittaa kaikille hakijoille samat tiedot kirjallisesti ja selkeäkielisesti. Luonnollisesti myös hallintolain yleiset säännökset muun muassa palvelu- ja neuvontaperiaatteesta sekä hyvän kielenkäytön vaatimuksesta tulevat (lisäksi) sovellettaviksi. Jatkovalmistelussa tätä asiaa tulisi laajemmin tarkastella ja täsmentää esimerkiksi säännöskohtaisissa perusteluissa.

Ehdotetun lain 2 §:n 3 momentissa säädettäisiin Digi- ja väestötietoviraston velvollisuudesta tehdä välittömästi merkintä vahvistetusta sukupuolesta väestötietojärjestelmään, kun se on vahvistanut henkilön sukupuolen. Säännös vastaisi voimassa olevaa sääntelyä. Merkinnän yhteydessä Digi- ja väestötietovirasto muuttaisi VTJ-lain 12 §:n 2 momentin 3 kohdan mukaisesti hakijan henkilötunnuksen. Viittaaan henkilötunnuksen muuttamismerkinnän osalta edellä lakiehdotuksen 1 §:n kohdalla esittämiini kommentteihin tarpeesta jatkovalmistelussa selvittää, vaikuttaako valtiovarainministeriössä vireillä oleva henkilötunnuksen uudistamista koskeva hanke nyt ehdotettuun säännöskokonaisuuteen.

Esitysluonnoksen nykytilan arviointia koskevassa jaksossa liittyen sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittelyyn (2.1.1.4) todetaan, että vuonna 2021 sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen keskimääräinen käsittelyaika Digi- ja väestötietovirastossa oli kymmenen päivää. Lähes 70 prosenttia hakemuksista käsiteltiin kuitenkin viikossa tai tätä lyhyemmässä ajassa. Esitysluonnoksen taloudellisia ja viranomaisvaikutuksia koskevissa jaksoissa (4.2.1, 4.2.2) on puolestaan arvioitu, että jatkossa sukupuolen vahvistamisen asiankäsittelyprosessi kevenisi, mutta toisaalta hakemusten määrät kasvavat. Yhden hakemuksen käsittelyyn menisi noin 1,5 – 2 tuntia. Esitys toisi uusia työvaiheita sukupuolenvahvistamishakemusten käsittelyyn; viranomainen muun muassa

tiedottaisi hakijalle prosessin oikeudellisista seurauksista, minkä lisäksi hakijan täytyisi vielä vahvistaa hakemuksensa. Toisaalta hakemuksen arviointi kevenisi, kun lääketieteellisen selvityksen

liittämistä tai rekisteröidyn parisuhteen osapuolen suostumusta ei enää edellytettäisi. Esitysluonnoksessa on todettu, että hakemuskasvua on vaikea arvioida etukäteen. Jos vahvistamismäärät kasvaisivat 100-200 %, kasvaisi työmäärä Digi- ja väestötietoviraston arvion mukaan 0,2 – 0,4 henkilötyövuotta.

Ylimmässä laillisuusvalvonnassa on havaittu, että Digi- ja väestötietovirastolla on ollut joidenkin asiaryhmien käsittelyssä viivästyksiä (muun muassa virkatodistukset ja sukuselvitykset). Esitysluonnoksesta ilmenevien tietojen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että Digi- ja väestötietovirasto on pystynyt nykyisen lain voimassaollessa käsittelemään sukupuolenvahvistamishakemukset viivytyksettä ja asianmukaisesti. Tässä yhteydessä pidän kuitenkin tärkeänä huolehtia sen varmistamisesta, että virastolla on myös jatkossa asianmukaiset resurssit käsitellä nämä asiat joutuisasti, erityisesti, kun otetaan huomioon

kyseisen hakemusasian luonne ja periaatteellinen, henkilökohtainen merkitys hakijalle.

3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

Ehdotetun lain 3 §:n 1 momentin mukaan vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Säännöskohtaisten perustelujen mukaan säännös vastaisi voimassa olevaa sääntelyä. Ehdotettuun 3 §:n 2 momenttiin otettaisiin kuitenkin uusi säännös siitä, että 1 momentin estämättä henkilön sukupuolena pidettäisiin henkilön lisääntymisbiologista sukupuolta sovellettaessa hedelmöityshoidoista annettua lakia (1237/2006) sekä muita sosiaali- ja terveydenhuoltoa tai lääketieteellistä tutkimusta koskevia säännöksiä, jotka perustuvat henkilön sukupuoleen.

Säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 68-69) on tuotu esille, että lainsäädännössä voi olla säännöksiä, jotka liittyvät keskeisesti henkilön lisääntymisbiologiseen sukupuoleen ja joiden osalta on tarkoituksenmukaista ja henkilön edun mukaista, että niitä sovellettaessa henkilön sukupuolena pidetään hänen lisääntymisbiologista sukupuoltaan. Esimerkiksi terveydenhuollon palveluita koskevassa lainsäädännössä raskaana olevalle naiselle suunnattuja palveluita koskevan sääntelyn tarkoituksena on kohdentaa ne raskaana olevalle henkilölle, hänen oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta. Ehdotetun 3 §:n 2 momentin tavoitteena olisi varmistaa, ettei kyseessä olevan lainsäädännön soveltaminen vahvistetun sukupuolen mukaisesti johtaisi siihen, että henkilö ei saisi sukupuolen mukaan määrittävää, lääketieteellisesti tarpeellista palvelua tai erityistä suojelua. Säännöksessä käytetyllä käsitteellä

'lisääntymisbiologinen sukupuoli' olisi myös otettu huomioon se, että henkilön biologinen sukupuoli saattaa joissain tapauksissa olla vaikea määrittellä.

Pidän edellä todettuja näkökohtia perusteltuina muun muassa yhdenvertaisuuden ja yksilön ihmisarvon loukkaamattomuuden kannalta. Minulla ei ole muutoin lausuttavaa ehdotettuun säännökseen.

4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

Ei lausuttavaa.

5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erityistä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

Ei lausuttavaa.

6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):

Ei lausuttavaa.

7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):

Ei lausuttavaa.

8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnon pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

Esitysluonnoksessa on arvioitu esityksen vaikutuksia lapsiin ja nuoriin (s. 55 alkaen) kahdesta näkökulmasta: lapset sukupuolen vahvistamista hakevan lapsena sekä vaikutukset lapsen oman sukupuoli-identiteetin kannalta. Minulla ei ole lausuttavaa ensin mainittuun kysymykseen.

Olen jo edellä viitannut voimassaolevassa laissa säädettyyn täysi-ikäisyysvaatimukseen, joka on sisällytetty myös käsillä olevaan lakiehdotuksen. Esitysluonnoksessa (s. 56) todetaan, että sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn uudistus tarjoaisi tilaisuuden arvioida ikärajan vaikutuksia lapsiin ja nuoriin. Tältä osin on viitattu julkisessa palvelussa saatavilla olevaan selvitykseen (Sanna Koulu, Selvitys sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan

sääntelyn vaikutuksista lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, 11.2.2022) tunnuksella STM009:00/2021. Kyseisessä selvityksessä kuvataan monipuolisesti, mitä vaatimuksia ihmis- ja perusoikeusvelvoitteet asettavat lasten ja nuorten asemaa koskevalle sääntelylle

sukupuolen juridista vahvistamista koskevissa kysymyksissä, kun otetaan huomioon muun muassa olemassa oleva tutkimusnäyttö siitä, että väärässä sukupuoliroolissa eläminen

heikentää merkittävästi sukupuoliristiriitaa kokevien lasten ja nuorten hyvinvointia. Jatkovalmistelussa olisi Koulun selvityksen mukaan syytä arvioida tarkemmin alaikäisten henkilöiden asemaa myös sukupuolen juridisen vahvistamisen osalta. Lapsen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen antaisi aihetta harkita vakavasti sääntelymallia, jossa myös alle 18-vuotiaat henkilöt voisivat hakea juridisen sukupuolen vahvistamista. Valmistelussa tulisi määrittää ja perustella, minkä ikäistä lasta tai nuorta pidetään iän ja kehitystason perusteella riittävän kypsänä hakemaan itsenäisesti juridisen sukupuolen vahvistamista. Sen rinnalla olisi Koulun selvityksen mukaan syytä harkita vakavasti ratkaisua, jossa myös lapset ja nuoret, joiden ei katsota voivan vielä käyttää itsenäisesti puhevaltaansa asiassa, voisivat mahdollisten lisäedellytysten tai menettelyllisten takeiden myötä hakea juridisen sukupuolen vahvistamista. Kun jatkovalmistelussa arvioidaan eri sääntelymalleja ja menettelyvaihtoehtoja, olisi Koulun selvityksen mukaan myös syytä varmistaa, että sääntelyn kohderyhmänä olevat lapset ja nuoret voivat ilmaista mielipiteensä ja saavat äänensä kuuluviin uudistustyössä.

Kuten edellä totean, esitysluonnoksessa esille tuotu näkemys siirtää tämä asiakokonaisuus jatkovalmisteltavaksi myöhempään ajankohtaan on valitettava. Pidän erittäin tärkeänä, että selvitystyötä jatketaan ja jatkovalmistelu asiasta käynnistetään nopeasti.

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

Esitysluonnos liittyy useisiin keskeisiin perus- ja ihmisoikeuskysymyksiin ja -velvoitteisiin: henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän suojaan, syrjimättömyyteen ja yhdenvertaisuuteen sekä itsemääräämisoikeuteen. Esitysluonnoksessa on arvioni mukaan tuotu kattavasti esille voimassa olevaan translakiin liittyvät muutostarpeet perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta sekä kotimaiset että kansainväliset näkökohdat huomioon ottaen. Kansainvälisiä ja alueellisia ihmisoikeusvelvoitteita ja -sitoumuksia sekä ihmisoikeusmekanismeja (jakso 2.1.2) on selostettu monipuolisesti muun muassa

Yhdistyneiden kansakuntien, Euroopan neuvoston ja Euroopan unionin näkökulmasta (kv. ja EU-sopimukset; valvonta- ja asiantuntijaelinten raportit, kannanotot ja suositukset; Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö).

Säätämisyjärjestysperusteluja koskevassa jaksossa (jakso 10) on arvioni mukaan tuotu asianmukaisesti esille keskeiset merkitykselliset perustuslain säännökset ja perustuslakivaliokunnan lausuntokäytäntöä. Jaksossa on muun ohessa katsottu, että voimassa olevassa translaissa sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi asetettu lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus ei täytä perusoikeuden rajoittamiselle asetettavia edellytyksiä, eikä kyseisen vaatimuksen voida katsoa olevan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön (asia Y. v. Turkey, no. 14793/08; asia A.P., Carçon and Nicot v. France, no. 79885/12) valossa sopusoinnussa Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Toisaalta jaksossa todetaan, että muilta osin ihmisoikeustuomioistuin on katsonut sukupuolen

vahvistamista koskevan sääntelyn kuuluvan kansallisen harkintamarginaaliin piiriin (asia A.P., Carçon and Nicot v. France, no. 79885/12). Näin ollen vaatimus lääketieteellisen selvityksen antamisesta sukupuolen vahvistamisen yhteydessä ei olisi Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastainen. Tältä osin esitysluonnokseen sisältyvää ehdotusta lääketieteellisen selvityksen eriyttämisestä oikeudellisesta sukupuolen vahvistamisprosessista on perusteltu viittaamalla itsemääräämisoikeuden periaatteen vahvistamiseen kansainvälisten ja kansallisten ihmis- ja perusoikeustoimijoiden suosituksissa ja käytännöissä. Pidän mainittuja näkemyksiä ja arvioita perusteltuina.

Säätämisyjärjestysperusteluissa on tuotu esille, että kaikki ihmisoikeudet suojaavat myös lapsia, mutta esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien komitea ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuin eivät ole käsitelleet kysymystä lapsen/alaikäisen oikeudesta sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen. Esityksen täysi-ikäisyyttä koskevan säännöksen ei todeta muuttavan nykyistä oikeustilaa, sillä alaikäisillä henkilöillä ei voimassaolevan lain mukaan ole mahdollisuutta vahvistaa oikeudellista sukupuoltaan. Ehdoton ikäraja vaikuttaa silti olennaisesti lapsen oikeuksiin. Myös säätämisyjärjestysperusteluissa on tuotu esille näkemys siitä, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollisuuden ulottaminen lapsille edellyttäisi lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja asian selvittämistä jatkovalmistelussa.

Säätämisyjärjestysperusteluja koskevassa jaksossa on todettu, että perustuslakivaliokunta ei ole aiemmin arvioinut sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn perustuslainmukaisuutta, ja ottaen huomioon esityksen läheisen liittymäpinnan useisiin perusoikeuksiin, hallitus pitää suotavana, että perustuslakivaliokunta antaisi asiasta lausunnon. Voin yhtyä näihin näkemyksiin.

Esitysluonnoksessa on tuotu esille myös ns. transasetuksen (1053/2002) mahdolliset muutostarpeet (jakso 2.3.3) liittyen ehdotuksiin sukupuolen oikeudellisen vahvistamisprosessin eriyttämisestä lääketieteellisestä selvityksestä sekä lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisesta. Esitysluonnoksen mukaan arvioida tulisi sitä, onko transsukupuolisuuden tutkimuksesta ja hoidosta tarpeen säätää yhtä tarkasti kuin nykyisin. Transsukupuolisuuden

lääketieteellinen tutkimus ja hoito voitaisiin jatkossa toteuttaa terveydenhuollon yleislainsäädännön, kuten terveydenhuolto- ja potilaslain mukaan. Totean, että nyt käsillä oleva esitysluonnos ei sisällä varsinaista asetusehdotusta. Asetusehdotuksen tarkempi sisältö jäänee jatkovalmistelussa työstettäväksi.

Lopuksi totean, että esitysluonnoksessa ehdotetaan terminologisia muutoksia äitiysavustuslaissa, kansaneläkelaisissa, kotikuntalaisissa, äitiyslaissa sekä laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta oleviin käsitteisiin. Lakiehdotuksissa ehdotetaan ao. laeissa olevien käsitteiden muuttamista muun muassa siten, että sanan ”nainen”, ”raskaana oleva nainen” tai ”äiti” tilalla käytettäisiin neutraalimpia käsitteitä, esimerkiksi ”raskaana oleva henkilö”, ”lapsen synnyttänyt (vanhempi)”, ”avustukseen oikeutettu henkilö” jne. Yhteistä muutoksille olisi se, että niiden myötä kyseiset lait kattaisivat asianmukaisesti eri tilanteet muun muassa henkilön/vanhemman oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta. Pidän esitettyjä muutoksia johdonmukaisina ja perusteltuina nyt ehdotettavien säädösten ja säännösten kokonaisuudessa.

Karjalainen Tuula
Oikeuskanslerinvirasto